

dežela
OSTRNIC

Obrh

GLASILO OBČINE LOŠKA DOLINA

PLAVAJOČI GRAD

Pri gradu Snežnik je med 4. in 7. avgustom letos več tisoč obiskovalcev spet uživalo v glasbi, gledališču, lutkah in drugih performativnih umetnostih. Mednarodni festival v grajskem parku je postal eden največjih poletnih dogodkov v Sloveniji in širše.

STANE OKOLIŠ

Sestanek pri Špetnaku

Na manj poplavnem zgornjem toku Velikega Obrha, od izvira v Žagi do Pudoba sredi doline, so v ohranjenih zgodovinskih virih od poznega srednjega veka najprej izkazani mlini, za njimi pa vse bolj tudi žage kot prvi neagrarni obrati. V zelo uspešno podjetje se je v začetku 20. stoletja razvila Špetnakova parna žaga v Markovcu. Njen ustanovitelj Franjo Žagar iz Prezida je lesno dejavnost razvil iz starega Čekadovega mlina. Z razvijano trgovino je družina do dejavnost pred prvo svetovno vojno razširila še na proizvodno obrata na Milanovem vrhu in na Rakeku, v Trstu pa je odprla trgovsko zastopstvo. Ker so imeli na bolje plačanih in bolj zahtevnih službenih mestih zaposlene nemške in italijanske uradnike, so njeni takratni politični nasprotniki v tedanjem časopisju izpostavili njeno neslovensko zaposlovanje (Domoljub 1908, str. 646, Čudna narodna zavest). V spreminjajočih se političnih razmerah ob koncu prve svetovne vojne se od vodenja uspešnega podjetja ni poslovil samo njegov ustanovitelj, ampak zaradi španske bolezni tudi njegov prvi naslednik istega imena. Po očetu Franju je veliko premoženje nasledil tudi mladi Line Žagar, ki je že v dijaških letih začel sodelovati s slovenskimi komunisti in z denarjem vneto podpiral njihovo revolucionarno delovanje. Kot sin kapitalistov je svojo brezmejno privrženost komunistični ideji in neomajano zaupanje v partijsko vodstvo potrdil 10. julija 1938, ko je sam zanetil uničujoč požar v obratu na Milanovem vrhu na hrvaški strani slovensko-hrvaške meje. (Dva brata, trije svetovi, str. 168–169)

Ko se je z italijansko okupacijo začelo eno najtemnejših obdobjev v zgodovini Loške doline, se je pri Špetnaku v Markovcu v največji tajnosti sestalo krajevno politično in vojaško vodstvo partizanskega gibanja z italijanskimi oficirji iz postojanke v Starem trgu. Čeprav o dogodku do zdaj ni bilo še nobenega zapisa, je resničnost dogodka zunaj vsakega dvoma, saj so o njem neodvisno druga od druge v ločenih izjavah spregovorile tri osebe, ki so bile na sestanku navzoče. Ker je bil sestanek zaupen in zelo občutljiv, je odsotnost vsakršnega zapisa razumljiva. V interesu obeh zastopanih strani je bilo, da sestanek ostane taje in da se za njim nikoli ne pojavi nikakršna sled. Trdno sta bili odločeni, da vsak najmanjši namig nanj v kali zaduši-

ta. Sestanek je bil zavrt v temo skrivnostnosti. Presenetljivo pri odstiranju te skrivnosti pa je spoznanje, da so trije udeleženci sestanka po več letih molka kljub zavezanosti k molčečnosti spregovorili o njem. K razkritju jih ni nihče nagovarjal. Razkrili so ga samoiniciativno in spontano, iz lastnega nagiba in svoje proste volje. Ali je bilo pri tem po dolgih letih zatajevanja nekaj spozabljivosti, obenem pa očitno tudi zavedanja, da je bil sestanek nekaj izjemnega in zunaj tedanjega in poznejšega razumevanja dogodkov med italijansko okupacijo. Svočenje s krajem dogodka in posebne okoliščine so samodejno sprožile misli in besede o potlačeni in zatajeni dogodkih, ki so jim bili med vojno priče in so jih vseskozi nosili globoko v sebi.

Na podlagi izjav s sestanka pri Špetnaku in na podlagi drugih podobnih izjav ter informacij o odnosih med italijanskimi oficirji in partizanskimi voditelji med italijansko okupacijo in po njej so se med nekaterimi ljudmi v Loški dolini ohranile precej medle in neopredeljene

janskimi oficirji in partizanskim vodstvom ne pričajo nasprotniki partizanskega gibanja, ampak njegovi pripadniki in ideološko-politični zagovorniki. Še jasnejšo sliko navezovanja stikov med italijanskimi okupatorji in partizanskim vodstvom odstirajo poročila, da je te stike svojim podrejenim političnim in vojaškim organom priporočalo slovensko partijsko vodstvo. Zgodaj je take stike vzpostavila VOS OF v Ljubljani, ki je zlasti po objavi odloka o streljanju talcev z dne 24. aprila 1942 vplivala na to, da so italijanske okupacijske oblasti za talce izbirale partiji neljube osebe. Ko je Angela Vode takrat pri okupatorju poskušala preprečiti te protičloveške ukrepe, je v nemoči nazadnje osuplo spoznala, da je bilo streljanje talcev v partijskem načrtu. (Skriti spomin, str. 97–98)

Navzočnost na sestanku pri Špetnaku so pred pričami leta po vojni razkrili: Ana Kurandič, roj. Žagar, kot prevajalka, Anton Hace, po domače Toček iz Podcerkve, kot nepredvi-

dljiv partizanski kurir in Anton Prevec – Dimač, zaupni član KPS od leta 1941, ki je maja 1943 začel organizirati VOS v cerkniškem okrožju in se sredi leta 1944 kot vodja obveščevalcev na Notranjskem udeležil 6. tečaja Partijske šole CK KPS. (AS 1500, Partijska šola CK KPS) Ana Kurandič se je rodila leta 1893 pri Špetnaku v hiši št. 8 v Markovcu. Bila je najmlajša hči začetnika lesnega podjetja Franja Žagarja starejšega (roj. 1855), njen najstarejši brat, prvorojenec in prvi naslednik podjetja pa je bil Franjo Žagar mlajši, ki se je rodil 12 let pred njo. Kot otrok premožnih staršev se je lahko tudi v interesu

Gospodarske in bivalne stavbe pri Špetnaku v Markovcu. Žaga je bila v stavbi na levi, v stavbi za njo so bila stanovanja, v stavbi za skladišnico desk pa pisarna (M. Žagar, Dva brata, trije svetovi, Ljubljana 2015, str. 15)

delne navedbe o njihovih medsebojnih stikih in sodelovanju, ki pa so zaradi strahu, represije in groženj v povojnem enopartijskem obdobju skoraj zbledele. Ne dovolj dokazane navedbe so bile po eni strani neprepričljive, po drugi pa zaradi vsajene razlage o čistosti partizanskega narodno-osvobodilnega boja sploh nepredstavljive. Pritajene posamične pripovedi o dogovorih partizanskega vodstva z italijanskimi oficirji so se kljub temu ohranile. Ker so bili viri podatkov brez imen, ti tudi niso vzdržali kritične zgodovinske presoje. Vse dvome in pomisleke, da so taki stiki zares obstajali, pa zdaj zavračajo udeleženci sestanka pri Špetnaku. Prepričljivost njihovih izjav je trdnejša, ker o dogovorih med itali-

podjetja naučila več tujih jezikov. V Barkovljah pri Trstu je leta 1923 rodila sina Desana. Po izbruhu aprilske vojne v Jugoslaviji se je vrnila v domači kraj, kjer je v rojstni hiši živela še več let po njenem koncu. (ZAL, CER 25, KLO Stari trg, Abecedni imenik 1950) O skrivnostnem dogodku iz obdobja italijanske okupacije je pripovedovala mlademu fantu iz sosednje vasi prav v prostoru, kjer so pogovori potekali in v katerem je tedaj živela. Za še ne odraslo osebo je bila njena pripoved nedoumljiva in ji takrat tudi ni mogel verjeti. Ko je bil pozneje delavec na Marofu in je o istem dogodku slišal govoriti tudi Antona Haceta, pa je začel razmišljati drugače in je verjel, da je dogodek resničen in da je res, kar mu

je Špetnakova pripovedovala o sestanku med italijanskimi oficirji iz starotrske postojanke in partizanskim vodstvom. Anton Hace je za partizansko gibanje med vojno opravil vrsto posebnih nalog in si je zato po vojni pridobil posebne ugodnosti. O medvojnih dogodkih je med sodelavci večkrat sproščeno govoril, bolj obširno in zaupno pa je o njih pripovedoval nekaterim sorodnikom. Ko so delavci Kavinoplastike konec petdesetih let pri Špetnaku pripravljali prostor za livarno, se je na omenjeni medvojni dogodek v istih prostorih pred več navzočimi delavci spomnil tudi takrat tam navzoči Anton Prevec – Dimač, ki je celo vojno za partijo opravljal najbolj zaupne obveščevalne naloge.

Prihod partizanskega kurirja v prostor, kjer je potekal skrivni sestanek, ni bil predviden. Navzoče je presenetil ter jih spravil v zadrego, ker je videl, česar ne bi smel videti. Zaradi tega si je nakopal jezo partizanskega komandanta in se znašel v smrtni nevarnosti. Preživel je predvsem zaradi svoje prisebnosti in iznajdljivosti. Ko je bil Slavko Kovač – Smeli

Razglednica iz Markovca. Žaga pri Špetnaku. Odposlana 1900. Franjo Žagar starejši je žagarski obrat z dvema venecijankama in enim poljarmenikom ob Velikem Obrhu postavil leta 1880. Odpošiljatelj razglednice naslovniku sporoča, da je uspešno prispel v Stari trg in še isti dan obredel vse hribe v okolici. Za naslednji dan je načrtoval odpotovati v Ribnico, kjer naj bi ostal do ponedeljka zjutraj. (M. Škrabec – J. Šumrada, Dežela ob Cerknškem jezeru, Cerknica 1990, str. 85)

z naredbo komandanta štaba 3. grupe odredov slovenskih partizanskih čet 26. julija 1942 imenovan za komandanta 1. Primorskega bataljona (AS 1852, šk. 2), je bil v skupino partizanov, ki je morala z njim takoj kreniti na Primorsko, določen tudi Hace. Začrtano pot je zelo dobro poznal in se je zavedal nevarnosti, ki jim je pretita. Medtem ko je Smeli na pohodu čez staro jugoslovansko-italijansko mejo padel, se je Hacetu uspelo izogniti italijanski zasedi in se tudi tokrat rešiti.

Ker je bil sestanek pri Špetnaku pred Hacetovim odhodom na Primorsko, je z datumom Smelejevega imenovanja za komandanta primorskega bataljona in odredbo, da se s skupino partizanov takoj poda na pot, postavljena osnovna časovna opredelitev pri ugotavljanju datuma skrivnega sestanka. Datum dogodka ima v vzročno-posledični soodvisnosti z drugimi dogodki že sam svoje sporočilo. Toda bolj kot s točnim datumom se je v tem primeru na podlagi razpoložljivih virov treba za zdaj zadovoljiti le z ugotovitvijo, da je sestanek med italijanskimi oficirji iz postojanke v Starem trgu in predstavniki partizanskega gibanja zagotovo potekal pred prihodom velike italijanske ofenzive poleti 1942.

Pri določanju spodnje časovne meje sestanka pri Špetnaku je manj opornih dogodkov. Če sledimo poti Antona Haceta, sestanek pri Špetnaku težko postavimo več kot en mesec pred njegovim odhodom na Primorsko. Po drugi strani pa vendar tudi nihče od navzočih ni trdil, da se niso sestali večkrat. Skrivnost skrivnega sestanka z italijanskimi oficirji je zlasti v tem, da o njem, še manj pa o njegovi vsebini navadni partizani niso smeli ničesar vedeti. ■

EDO ŠEGA, ŽAGA

ZANIMIV OGLED KRIŽNE JAME – ZA VSE IN POSEBEJ MESTNE VNUČKE!

Šolske počitnice sva z ženo izkoristila, da sva v začetku avgusta mestna vnučka Natana- 8 let in vnučkinjo Analino- 13 let popeljala v Križno jamo. Oba sta presenetljivo zvesto sledila vodiču Markotu in poslušala prav vse zanimivosti, ki jih je kar stresal iz rokava: od živali, ki so pred tisočletji bivale v jami (medved do pol tone težak), stonoge so še danes tu in smo jih lahko opazovali, pa strukture kapnikov, vodne pretoke, celo okamenel kapnik netopirjevih iztrebkov, velikih in nizkih pretokih voda in še in še zanimivosti.

Pred zaključkom prvega dela jame je avanturo popestrila plovba s čolnom, ki ima na dnu pritrjene luči, da osvetljujejo dno jezera - fantastično. Med posebnostmi je bila popolna zatemnitev ... tema kot v rogu-strašljivo!

Marko nam je razkazal kapnike raznih oblik tudi posutih z biseri, barvaste prelome kamenin in še in še.

Križna jama (foto: Edo Šega)

Iz rova jamskega medveda se je vsula četica navdušenih študentov, ki so imeli znanstveno excursijo.

Kak dan kasneje sva vnuke popeljala tudi v Škocjanske jame, ki so prostorsko neizmerno večje od našega bisera Križne jame - v njih najvišja dvorana meri norih 167 m kamor bi lahko postavili cel Eifflov stolp. Vendar sta vnuka zatrjevala, da je naša Križna jama veliko bolj zanimiva - za to priporočam vsem, ki je še niste obiskali in tisti, ki imate v mestih vnučke, sorodnike, prijatelje ... povabite jih na ogled naše jame - hvaležni vam bodo, pa še vstopnina je nepriemerljivo cenejša od drugega podzemlja pri nas –

Seveda pa vsa čast vodiču Markotu, ki je znal pričarati toliko zanimivosti o podzemlju naše Doline, da bi ga kar še poslušali!

Čisto na koncu pa še to: Pisalo se je leto 1950 in štel sem 8 let, ko me je stric Polde iz Žage prvič peljal v našo Jamo. Morali smo se dobro obleči-notri je le 8 stopinj C, za osvetlitev pa smo bili opremljeni s karbidovkami, le stric je imel staro baterijo. Pred jamo so takratni vaščani Doline vsakoletno prirejali pravi festival petja in folklorne - dogodka se spominjam celo življenje. ■